

Haçlı seferleri üzerinde çalışma yapan tarihçilerin en çok kullandığı kaynaklardan biridir.

Aslında bir kıraat âlimi ve Şâfiî fakihî olan Ebû Şâme, esere tarihe duyduğu ilgiyi ve telif amacını açıklayan bir mukaddimeyle başlar. Birinci bölümde müellif Zengî ailesi hakkında bilgi vermiş, daha sonra Nüreddin Mahmud Zengî'nin kurduğu devleti geniş bir şekilde ele almıştır. Bu bölümde Nüreddin'in Haçlılar'la mücadelesini, Mısır'a yönelişini ve devrinin diğer olaylarını kronolojik sırayla anlatmış, Nüreddin'in ahlâkî ve siyasî meziyetlerinden bahsetmiş, devrin ünlü şairlerinin onun hakkında yazdığı şiirlere yer vermiştir. Kitabın ikinci bölümü Selâhaddin-i Eyyûbî'ye ayrılmıştır. Burada onun Fâtîmî Devleti'ne son vermesi, Haçlılar'la mücadelesi, doğruluğu, güzel ahlâkî anlatıldıktan sonra ölümünün ardından meydana gelen olaylar, özellikle oğulları ve hânedanın diğer mensupları arasındaki çekişmeler anlatılmıştır.

Ebû Şâme *Kitâbü'r-Ravzateyn*'de siyasî olayların yanı sıra âlimler, vezirler ve kumandanlar, savaşlarda kullanılan silâh ve teçhizat, savaş gemileri, ganimetler, savaşlara katılan askerlerin sayısı, vergiler, bu iki hükümdar döneminde yaptırılan medrese, ribât, zâviye, dârü'l-adl ve diğer kamu kurumları, çeşitli yerlere tayin edilen emîr, vali ve nâibler, bunlar hakkında çıkarılan menşurlar, ayrıca Kuzey Afrika'da meydana gelen olaylar, Selçuklu tarihi ve bilhassa Melikşah ile Vezir Nizâmülmülk hakkında da bilgi vermiştir.

Müellif eserini yazarken İbnü'l-Kalâni-sî, Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir, İbn Münkiz, Kâdî el-Fâzıl, İmâdüddin el-İsfahânî, İbn Ebû Tay, İzzeddin İbnü'l-Esir, Bahâeddin İbn Şeddâd, İbnü'l-Adîm ve Umâre el-Yemenî gibi yirmiden fazla müellifin ve özellikle son bölümlerde İmâdüddin el-İsfahânî'nin eserlerinden, çağdaş şairlerin şiirlerinden, arşiv belgelerinden, şifahî rivayetlerden istifade etmiştir. Ayrıca İbn Ebû Tayy'in *Kenzü'l-muvahhîdîn fî sîreti Şalâhiddîn* adlı eseri gibi günümüze ulaşmayan bazı eserlerden, sultanın gönderdiği mektuplardan ve münşeât mecmualarından faydalanılması esere ayrı bir önem kazandırmıştır.

Ebu Şâme, daha sonra *Kitâbü'r-Ravzateyn*'i gözden geçirip *'Uyûnü'r-Ravzateyn fî ahbârî'd-devleteyn en-Nûriyye ve's-Şalâhiyye* adıyla ihtisar etmiş, bu muhtasara müstensih Halîl el-Alâî ed-

Dimaşki (ö. 761/1360) bazı ilâvelerde bulunmuştur. *'Uyûnü'r-ravzateyn*'de 625 (1228) yılından itibaren orijinal bilgilere yer verilir, bilhassa Moğol istilâsını takip eden dönem hakkında aktarılan bilgiler çok önemlidir. *Kitâbü'r-Ravzateyn* ve zeylini, İbnü'd-Devâdârî, Birzâlî, Takıyyüddin İbn Kâdî Şühbe, Zehebî, Kütübî, İbn Dokmak, İbn Kesîr ve İbn Tağrîberdî gibi tarihçiler kaynak olarak kullanmıştır.

Eser ilk defa Ebû's-Suûd Abdullah tarafından iki cilt halinde neşredilmiş (Kahire 1288, 1292), daha sonra P. A. C. Barbier de Meynard kitabın Haçlılar'la ilgili bölümlerini Fransızca tercümeleriyle birlikte yayımlamıştır (RHC. Or. IV-V, Paris 1898-1906), E. P. Georgens de eserin bazı bölümlerini Almanca'ya çevirmiştir (Berlin 1879; Hildesheim 1975). Bu iki tercüme hatalı olduğundan ve metne sadık kalmadığından dolayı eleştirilmiştir. Muhammed Hilmî Muhammed Ahmed (I/1-2, Kahire 1956-1962) ve İbrâhim ez-Zeybek (I-V, Beyrut 1418/1997) tarafından tahkikî olarak yayımlanan eserin muhtasarını Ahmed el-Beysûmî *'Uyûnü'r-Ravzateyn* (I-II, Dimaşk 1991-1992), Muhammed b. Hasan b. Akil Mûsâ *Muhtasarı Kitâbü'r-Ravzateyn* (Cidde 1418/1997) adıyla neşretmiştir.

Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*'e 590-665 (1194-1267) yıllarını içeren bir zeyil daha yazmıştır. *Terâcîmü ricâli'l-karneyn es-sâdis ve's-sâbi'* (ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn) adıyla bilinen bu zeylin bazı bölümlerini P. A. C. Barbier de Meynard Fransızca tercümesiyle birlikte yayımlamıştır (RHC. Or. V, Paris 1906). Zeyil, Seyyid İzzet el-Attâr el-Hüseynî (Kahire 1366/1947; Beyrut 1974) ve Muhammed Zâhid Kevserî (Kahire 1366/1947) tarafından neşredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, neşredenin girişi, I/1, s. 1-57; a.e. (nşr. İbrâhim ez-Zeybek), Beyrut 1418/1997, I, neşredenin girişi, s. 5-12; Cl. Cahen, *La Syrie du nord*, Paris 1940, s. 66-67, 79-89; M. E. Bertsch, *Counter-Crusade: A Study of Twelfth Century Jihad in Syria and Palestine*, Michigan 1950, s. 67-81; N. Elisseeff, *Nûr ad-Din*, Damas 1967, I, 51-54; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'errihûn*, Beyrut 1980, II, 267-268; Hüseyin Âsî, *el-Mü'errih Ebû Şâme ve kitâbühü'r-Ravzateyn*, Beyrut 1411/1991.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

KİTÂBÜ'S-SAYDELE

(bk. es-SAYDELE).

KİTÂBÜ'S-SEB'A

(كتاب السبعة)

İbn Mücâhid'in

(ö. 324/936)

kıraat-i seb'aya dair eseri.

II. (VIII.) yüzyıldan itibaren çeşitli imam-ların kıraatı hakkında eserler yazılmış ve özellikle III. (IX.) yüzyılda yirminin üzerinde imamın kıraatini bir araya toplayan kitaplar telif edilmişse de (İbnü'l-Cezerî, I, 34) bunlardan hiçbir kıraat ilmiyle meşgul olanların ortaklaşa ilgisini çekmemiştir. Bu durum herkesin istediği -bazıları sahih olmayan- kıraati okuması, hatta mushafın hattına uymayan şâz okuyuşları, ayrıca mushafın hattına uysa da kendi dil anlayışına uygun vecihleri tercih edenlerin ortaya çıkması gibi bir sonuç doğurmuştur (bk. İBN MİKSEM el-ATTÂR; İBN ŞENEBÛZ). Bu sebeple İbn Mücâhid, belli başlı beş merkezden (Mekke, Medine, Basra, Kûfe, Dimaşk) seçtiği yedi imamın kıraatini ilk defa bir araya getirerek bu eserini yazmıştır.

Tam adı *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât* olan eserin mukaddimesinde müellif önce kıraatlerle ilgili karmaşaya işaret etmiş; Ebû Amr b. Alâ'nın, "Nasıl okunmuşsa öyle okumamız gerekli olmasaydı ben şu şu harfleri şöyle şöyle okurdum" dediğini, ayrıca kıraatin daha sonra gelen nesillerin bir öncekilerden aldıkları bir sünnet olduğunu bildiren değişik rivayetleri naklederek sahih isnadla sabit olmayan ve mushafın hattına uymayan okuyuşların doğru olmadığına dikkat çekmiştir. Ardından eserde Nâfi' b. Abdurrahman'dan başlanmak suretiyle yedi kıraat imamının kısa biyografileri verilmiş, hocaları ve talebeleri tanıtmış, bu imamların kıraatlerini İbn Mücâhid'e ulaştıran senedler zikredilmiştir.

Yedi imamdandır Nâfi' b. Abdurrahman'ın kıraatı için yirmiden çok sened verilmiş, yedi kıraat konusunda daha sonra yazılan eserlerde bu kıraat için genellikle tercih edilen meşhur iki râviden Kâlûn bu senedlerden sadece üçünde, Versî ise ikisinden yer almıştır. Diğer imamlardan Ebû Ma'bed İbn Kesîr kıraatı için yedi, Âsım b. Behdele kıraatı için on dört, Hamza b. Habîb kıraatı için altı, Ali b. Hamza el-Kisâî kıraatı için beş, Ebû Amr b. Alâ kıraatı için on beş, Abdullah b. Âmir kıraatı için dört senede yer verilen kitapta, Fâtîha sûresinden başlanmak suretiyle ve mus-haftaki tertibe uyularak âyetler üzerinde-ki okuyuş farklılıklarına işaret edilmiştir.

İdgam, sâkin nûn ve tenvîn, med ve kasır, hemzenin bir veya yan yana iki kelimede bulunması, fetih ve imâle gibi konularla ilgili açıklamalar ve genel kurallar ilk geçtikleri yerde ele alınmış, yani bu konulara dair ihtilâflar sûrelerin içinde veya sonunda incelenmiştir. Eserde kıraat vecihleri ele alınırken yedi imamın kıraati için daha sonraki dönemlerde genellikle tercih edilen ikîşer râvinin ihtilâflarıyla sınırlı kalmamış, onların isimlerinin yer almadığı senedlerle gelen ihtilâflara da temas edilmiştir.

İbn Mücâhid *Kitâbü's-Seb'a* yüzünden bazı eleştirilere uğramışsa da (bk. İBN MÜCÂHİD) bu çalışmasıyla varmak istediği hedefe ulaştığında şüphe yoktur. Özellikle kıraat imamları konusunda yaptığı isabetli seçim ve bu alandaki tartışılmaz otoritesiyle eseri kabul görerek daha sonraki nesiller arasında yayılmış, kıraate dair kitapların esasını oluşturmuştur (bk. KIRAAT).

Kitâbü's-Seb'a'da -ender sayılacak örnekler dışında- kıraat ihtilâflarına ve farklı okuyuşların kime ait olduğuna ya da kimden rivayet edildiğine işaret edilmekle yetinilmiş, bunların illetleri üzerinde durulmamıştır. Eseri bu açıdan ele alarak şerheden ilk müellif, *el-Hücce li'l-kurrâ'i's-seb'a* adıyla altı cilt halinde neşredilen çalışmasıyla (bk. bibl.) İbn Mücâhid'in talebelerinden Ebû Ali el-Fârisî olmuştur. *Keşfü'z-zunûn*'da aynı açıdan yapılmış bir diğer şerh olarak tanıtılan eser ise İbn Hâleveyh'in bir önceki kitaba göre çok daha muhtasar olan *el-Hücce fi'l-kurrâ'âti's-seb'a* adlı kitabıdır (nşr. Abdülâl Sâlim Mekrem, Beyrut 1417/1996).

Kitâbü's-Seb'a üzerinde Rahim Tuğral edisyon kritik çalışması yaparak *Ebu Bekir b. Mücahid ve Kitâbü's-seb'a* adıyla doktora tezi hazırlamış (1984, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), ancak eser bu çalışmadan önce Şevki Dayf tarafından Süleymaniye (İbrâhim Efendi, nr. 69) ve Tunus Zeytûne (nr. 40) kütüphanelerindeki nüshaları esas alınarak neşredilmiştir (Kahire 1972, 1980).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a* (nşr. Şevki Dayf), Kahire 1972, s. 17-33; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 45-52; Ebû Ali el-Fârisî, *el-Hücce li'l-kurrâ'i's-seb'a* (nşr. Bedreddin Kahvecî - Beşîr Cüveycâtî), Dimaşk 1404/1984, I, 5-6; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 34 vd.; Flügel, *Keşfü'z-zunûn İndeks*, V, 93; Sezgin, *GAS*, I, 14; J. Robson, "İbn Muđjahid", *EP* (İng.), III, 880.

TAYYAR ALTIKULAÇ

KİTÂBÜ'S-SİNÂATEYN

(كتاب الصنعتين)

Ebû Hilâl el-Askerî'nin

(ö. 400/1009'dan sonra)

Arap belâgatına dair eseri.

Şiir ve nesir sanatlarıyla ilgili olan eser on bölüm (bab) ve elli üç alt bölümden (fâsıl) oluşur. Mukaddimede belâgat ve feshatin önemi, değeri, zarureti, icâz-ı Kur'an'la alakası ve üslûp çeşitleri üzerinde durulmuş, belâgat konusunda yazılan eserlerin azlığına temas edilmiş, bu bağlamda Câhiz'in *el-Beyân ve't-tebyîn*'inde çeşitli belâgat konularının dağılık şekilde yer aldığı ifade edilmiştir. Bu eksikliği gidermek için bütün belâgat ve feshat konularını içeren eksiksiz bir eser yazma vaadinde bulunulmuştur.

Eserin birinci bölümünde belâgat ve feshatin sözlük ve terim anlamları, tanımları ve farkları üzerinde durulmuştur. Ebû Hilâl'e göre belâgat düşüncüyü dinleyiciye açık, anlaşılır ve çarpıcı bir biçimde aktarabilmektir. İkinci bölümde iyi ve kötü sözün nitelikleri ve farkları, doğru ve yanlış ifadeler örneklerle açıklanmıştır. Daha sonraki bölümlerde şiir ve nesrin ilkeleleriyle iyi şiir ve nesrin vasıfları, nazım güzelliği ve tertip mükemmelliği bakımından risâle, hutbe ve şiirler üzerinde durulmuş, icâz ve itnâbın tanım ve türleri örneklerle açıklanmıştır. Müellif, icâz konusunda Rummânî'nin *en-Nuket fi icâzi'l-Kur'an*'ından, itnâbda ise Kudâme b. Ca'fer'in *Nakdû's-şi'r*'inden yararlanmıştır. Serikât-ı şi'riyye konusu güzel alıntı (hüsnü'l-ahz) ve çirkin alıntı (kubhu'l-ahz) olarak iki kategori halinde örneklerle açıklanmıştır. Ebû Hilâl, bu bölümde dayısı ve hocası Ebû Ahmed Hasan el-Askerî'nin *Risâle fi't-ta'zîl beyne belâgateyi'l-'Arab ve'l-'acem* (İstanbul 1302, *et-Tuhfetü'l-behiyye* içinde, s. 213-221) adlı eserinden faydalanmıştır.

Teşbih konusunu ele aldığı yedinci bölümde müellif, teşbihin tanımını verdikten sonra kusurlu ve kusursuz teşbihleri nesir ve nazım örnekleriyle izah etmiştir. Rummânî'den etkilenecek teşbihi soyutun somuta, mûtat olmayanın olana, benzeme yönü zayıf olanın kuvvetliye, kolayca bilinmeyen bilinene teşbihi kısımlarına ayırmış, Ebû'l-Hasan İbn Tabâtabâ'nın *İyârü's-şi'r*'inin tesiriyle teşbihi biçim, renk, hareket ve biçim-renk yönlerinden değerlendirmiştir. Seci ve izdivâc

(iki unsurlu seci) konularını âyet, hadis, Arap nesir ve şiirinden örneklerle açıklamış, seci ve izdivâc nevileriyle kusurlarını Kudâme'den (*Nakdû's-şi'r*) etkilenecek izah etmiştir.

Eserin yaklaşık üçte birini oluşturan dokuzuncu bölümde otuz beş bed'î türü tanıtılmıştır. Ebû Hilâl bunlardan taştîr, mûcâveret, tatrîz, istîşhâd, muzâaf, tellattuf nevileriyle bunlara dahil olmayan müştak, hüsn-i red, tahayyül, el-haber ve'l-vasf bi-lafzi'l-istifhâm türü olmak üzere toplam on türü kendisinin icat ettiğini söylemektedir. Ancak bunlardan sadece tatrîz türünden ilk defa Ebû Hilâl'in bahsettiği tesbit edilmiştir.

Son bölümde sözün başlangıç ve hâtime kısımlarıyla fâsıl ve vasil konusu, kasidelerde nesîbden methe geçiş (tahallus) meselesi ele alınmış, kafiye güzelliğinden, nesîbden methe geçiş inceliklerinden söz edilmiştir. Müellifin bütün bu konularda İbn Tabâtabâ'dan etkilendiği görülmektedir.

Ebû Hilâl, İbn Sellâm'ın *Tabakâtü fu-hûli's-şu'arâ'sı*, İbn Kuteybe'nin *el-Me'âni'l-kebîr*'i, Âmidî'nin *el-Muvâzene'si*, Kâdî el-Cürçânî'nin *el-Vesâta'sı* gibi birçok kaynaktan yararlanmıştır. Câhiz ve Kudâme dışında alıntı yaptığı kaynakların müelliflerini zikretmediği gibi Mütenebbî'ye karşı da ön yargılı davranarak genellikle ondan kötü şiire örnekler vermiş, iyi şiire verdiği örneklerde adını zikretmemiştir. Çeşitli eserlerde dağılık vaziyette bulunan Arap belâgatı ve edebî tenkit konularının bir araya toplanarak belli bir plan ve yönleme göre tasnif edilmiş olması, güzel ve zengin örnek seçimi eserin orijinal tarafını teşkil etmektedir.

Eserinin hâtimesinde belâgata dair bütün konuları kapsayan bir kitap yazdığını söyleyen Ebû Hilâl'e göre belâgatı öğrenmenin temel amaçlarından biri Kur'an'ın icâzına vâkıf olmaktır. Bu sebeple *Kitâbü's-Sinâateyn*, nazım ve nesir sanatlarına dair olduğu kadar Kur'an'ın icâzını ispat etmek için kaleme alınmış eserler arasında sayılır.

İlk defa 1320 (1902) yılında İstanbul'da basılan eser, daha sonra Ali Muhammed el-Bicâvî ve M. Ebû'l-Fazl İbrâhim tarafından İstanbul baskısı ve değişik yazmalarına dayanılarak neşredilmiştir (Kahire 1952, 1971). Eseri Müfid Kumeyha da yayımlamıştır (Beyrut 1401/1981, 1404/1984).